

TKO IMA PREDNOST: DRUŠTVO ILI POJEDINAC?

Jordan Kuničić

Ponajprije želim otkloniti od sebe svaki prigovor kojim bi se ovaj naslov htio označiti u prilog individualističke etike. Nepremostiv je jaz između individualizma i zakonite osobnosti svakog i pojedinog čovjeka. Individualizam naglašava pojedinca na štetu drugog pojedinca i zajednice, dok pravilno shvaćena pjeđina osoba nastoji naglasiti svoja prava protiv presizanja drugog pojedinca ili zajednice u krug njezinih nepovredivih prava.

To znači da treba lansirati SOS za spasavanje pojedinca kao osobe? Ne utapa li se u mnoštvu? Ne guši li ga masa, društvo, zajednica? Ako ga treba spasavati nastaje pitanje: Je li to spasavanje potrebno radi pojedinačnih situacija ili se u većini pojava današnjice opaža da je pojedinac ugušen u mnoštvu, masi, društvu? Jer pojedine slučajeve ne smijemo uopćavati, ali pojave širokih razmjera moramo uočavati. Takve negativne pojave stvaraju i probleme širokih razmjera.

Zrcali li se stvarno stanje u pomodnim krilaticama? Jesu li neki suvremeni izrazi znak općeg stanja ili raspoloženja? Svakako, neki izrazi postaju »bogovi-mode«. Koliko prema njima ima servilnosti! Klanjaju im se kao idolima. Ali ih ima koji ih ne prihvaćaju bez nekog otpora i borbenog stava. Osobe bogatijeg sadržaja nastoje iskoristiti sve pozitivne elemente što se kriju u tim činjenicama, makar one bile u obliku krilatica, fraza, parola i sl. Nema sumnje, treba imati dobre volje i sposobnosti pa sve pozitivne elemente integrirati u razvoj i napredak svoje i društvene individualnosti, tj. prenijeti ih iz svoga svijeta u onaj što čovjeka okružuje, u kojem se on kreće.

Čarobna je moć pomodnih krilatica, izraza, parola i sličnih uspavajućih sredstava. Zar se danas ne pletu dogme oko raznih izraza kao što su proizvodnja, dobit, napredak, rentabilnost, promjena struktura, sloboda itd? A upravo ti izrazi u vrućem podneblju elektriziranih povijesnih situacija onemogućuju da se shvati što označuju kao bično ispravno, a što su samo devijacije ili patološka iskrivljenja njihova značenja. Treba srčanosti, ravnoteže i prodornosti duha. Čini se da su te kreposti od osobite važnosti za vrijeme u kojemu živimo i djelujemo.

To prenosimo na naše pitanje. Dijeli nas jedno desetljeće od proglašenja enciklike *Mater et Magistra* Ivana XXIII (1961.). Svaka enciklika uočava socijalno pitanje kako se ono pojavljuje u određeno vrijeme, u

posebnoj povijesnoj situaciji. Tako je Ivan XXIII u spomenutoj enciklici pokazao da je socijalizacija činjenica. I on je prema toj činjenici pokazao veliku pažnju. Istaknuo je njezine prednosti, ali je ukazao i na mogućnosti pretjerivanja (br. 59, u izdanju u Pazinu 1963. str. 121 sl.). Dakle, nastojao je uravnoteženo promotriti svima očitu činjenicu i ne dati se zavesti na jednostrano ocjenjivanje njezine vrijednosti i uloge koju preuzima u današnjem svijetu.

Aktualnost pitanja živa je danas kao što je bila i onda. U izdanju te enciklike govori se kako se u njoj promatra socijalno pitanje s gledišta socijalizacije. Problem se sužava samo na taj aspekt. Prikazuje se činjenično stanje kao konfrontacija skupine prema skupini, a pojedinac ne igra ulogu. »Više se ne gleda i ne pita pojedinac. U tome je danas socijalno pitanje« (citat iz E. Mühler-a). Prema tome u zapostavljanju pojedinca krije se ono negativno i destruktivno u socijalnom pitanju.

Tako je. Fenomen je socijalizacije opasan, a ne samo komistan. Odgovorno djelovanje i stvaralačka inicijativa kao da se sve više sužavaju. Socijalizacija raste. Razvija se u opsegu i dubini. Ipak, općenito se izriče nada da ne će pretvoriti ljude u automate. Možda će doprinijeti da uvjeti ljudskog života budu ljudskiji, i da čovjek bude sretniji. Da živi i djeluje na božanskiji način, što mu omogućuje ono kršćanski shvaćeno »novo bistvo« milosne naravi.

A kako danas izgleda stvarnost? Da li kazaljka pada u prilog pojedinca ili društva? Triumfira li individualizam ili kolektivizam? Prisustvujemo li gušenju pojedinca? Nemoguće je dati točan odgovor. Uska sredina nije čitav svijet. Društvene su prilike u svijetu vrlo različite. Negdje prevladava jedna, negdje druga struja. Nagib je raznolik. I različit je njegov stupanj. Prema tome, posve je deplasirano u prostoru prejako naglašenog umasovljivanja pružati likove protiv individualizma, kao što je deplasirano u atmosferi individualizma naglašavati potrebu isticanja pojedinčeve osobnosti.

Kakve su prilike u kojima živimo mi u ovom povijesnom razdoblju, na ovom dijelu zemaljske kugle? Pred očima mi je jedna tvrdnja »Bog želi spasiti čovjeka ne kao pojedinca nego kao člana jednog naroda«.¹ Dobro, reći ćeš, to je malo euforična tvrdnja pojedinca. Nije. Sličnih tvrdnja ima na pretek i kod pisaca Božjeg naroda u drugim krajevima svijeta. »Pravo na privatno vlasništvo pripada pojedincu kao članu obitelji, prije svega u obiteljskoj perspektivi.«² Nije li, možda, i liturgijska reforma kriva za pretjerani nagib prema zajednici da štetu pojedinčeve osobnosti?

Vjerujem da liturgisti na ovo ne svraćaju pažnju,³ jer je očito koliko je moćna i važna skupna molitva. Ali ovdje želim naglasiti načela što

¹ U reviji CuS god. 1970, br. 3, str. 244.

² B. Häring, *La loi du Christ*, III, str. 606, izdana 1959.

³ U liturgiji smo svjedoci velikih dostignuća. Aktivno je učešće vjernika ponegdje uzorno naglašeno. Međutim, daleko smo od optimizma. Ako su čitanja bez tumača, iako su na hrvatskom jeziku, ne postizavaju željene rezultate, jer riječi se razumiju, a smisao ili značenje ostaje slušaocima dosta tuđi. Očito je da se i na tom prostoru nadu svećenici kojima je važnije da vjernici zajednički i mehanički mole nego da osobno doživljaju što mole. Ima mnogo primjera ikonoklastičkih tendencija i boraca protiv jednih tabu da se umetnu drugi. Grlati propovjednici »objektivne pobožnosti« ocrnjuju i vrijeđaju priva-

vrijede za svako područje, pa i za liturgijsko. Kako nas više zanima socijalno pitanje, uočimo da je Ivan XXIII na početku svoje enciklike (br. 51) naglasio potrebu da se na gospodarskom području daje prednost osobnoj inicijativi pojedinca, bilo da on radi samostalno, bilo da stupa u razna udruženja radi stjecanja zajedničkih pogodnosti. Taj se naglasak mora ponavljati i danas.

Ne radi se samo o inicijativi. Ivan XXIII naglašuje klasično načelo pripomoćne službe, tj. da se ne smije otimati pojedincima ni pojedinih organizacijama i predavati državi poslove koje oni mogu obavljati na vlastitu odgovornost i vlastitom marljivošću (br. 53). Svaka društvena ustanova mora po svojoj naravi i po svojoj ulozi donositi pomoć svojim članovima, a nikada ih ne smije uništavati nihi potpuno asimilirati. Naglasimo da je i u ovoj enciklici postavljeno kao središnja točka ono trajno načelo da je čovjek pojedinac nužno temelj, izvor i cilj svih društvenih uređenja (br. 219). I čovjeka uvijek treba shvatiti integralno: koliko je psihosomatsko jedinstvo pod vodstvom duše, ali otvoren prema transcendenciji, pozvan u viši red nadnaravne zbilje.

Krivo bi bilo misliti da je Ivan XXIII svojom enciklikom bilo na koji način dao povoda da se pojedinčeva osobnost izgubi u masi ili skupnosti bilo koje vrste. Papa naglašava kako upravo na svakog pojedinca spada pravo i dužnost uzdržavanja sebe i svojih (br. 55), ali istodobno ukazuje na potrebu da se stvori harmonija u rastućim suprotnostima između raznih društvenih službi, područja, klasa i si. (br. 73 sl.).

Zbog čega nastaje ovaj pogibeljan nagib na jednu stranu? Kako to da se danas i kod crkvenih pisaca osjeća pretjerana tendencija skretanja na ono što je skupno, društveno i to na štetu pojedinčeve osobnosti? Treba li zvati na uzbunu da se oslobodi čovjek-pojedinac, pa da se, kako se budi svijest nacije, probudi i svijest pojedinčeve osobnosti? Ne vraćamo li se u starinu, u kojoj je društvo gutalo pojedinca?

Pojedina povijesna razdoblja kao da naglašuju posebne vrednote. Mnoge su vrednote po kojima se valorizira čovječje življenje i djelovanje. Ni istina ni neistina ne počinje od danas. Nikakvo čudo da se u nekim povijesnim razdobljima osjeća veći naglasak na onom što je *osobno*, dok će se u drugima osjećati jači naglasak na onom što je *skupno*, zajedničko, komunitarno. Uočavajući ovu činjenicu, opaža J. Leclercq da i naglasak na zajedničko i naglasak na osobno znači povratak u prošlost. Ako se danas neki ponose time da je naglasak na *zajedničko* nešto novo, tekovina naših dana, taj se ponos temelji ili na zadovoljstvu radi višemanje novog izraza (uostalom uši su pune poziva na »napredno«, ili »aktuelno«, ili »progresivno« i si.), ili na nepoznavanju povijesti.⁴ Prvi bi temelj bio djetinjske naravi, drugi ne baš na pohvalu.

●
tne mise. Ponavljaju zablude prošlosti, o kojima u *Mystici Corporis* (Denz 3819) i *Mediator Dei* (Denz 3840 sl.). Pogledajmo činjenicu. Vjernici nisu uvijek sposobni shvatiti smisao teksta. Obredi, obrasci i razni nastupi nisu im dovoljno protumačeni. Zbog čega im onemogućivati tekstove i molitve kojima se lakše uklapaju u narav tih obreda? Ima mnogo načina maltretiranja vjernika kao što je npr. zabavna glazba pri liturgiji u crkvi, umasovljivanje bez svjesnog pristajanja, nametanje od Crkve nenametnutih obreda itd. Dok neki zanemaruju što Crkva govori, bezuvjetno traže posluš svojim ishitrenim nazorima.

⁴ J. Leclercq, *Le prêtre devant Dieu et devant les hommes*, 1965, str. 112.

Svakako, neposredno prije ovog našeg povijesnog razdoblja, u eri liberalističkog kapitalizma opažao se pretjerani naglasak na ono što je pojedinačno, individualno. Zar je toga nestalo? Ne, radije recimo da se mijenja nosilac. Možda je to danas koja skupina, stranka, grupa, klasa. Naše vrijeme kao da živi u znaku one Cousinove da je čovjek »biće-zadruge« (l'être-pour-les-autres). Protestantски neoteolozi iskoristili su tu nediferenciranu definiciju do maksimuma, a i poneki katolički pisci oponašaju Cousina i protestantske neoteologe, misleći da time čine uslugu znanosti ili autentičnoj definiciji čovjeka. Ne zaboravimo: čovjek je prije svega sam u sebi struktuiran, te posjeduje svoju imanentnu zakonitost.⁵

1. Načelno gledište

Pod ovim kutom pitanje spada na društvenu nauku.⁶ Neka se nitko ne nada da će doći do pravilnog rješenja ako pretjerano poteže bilo na jednu bilo na drugu stranu. Treba uskladiti pojedinca i društvo, obitelj i šira društva, posredna tijela i državnu upravu. Posvuda treba da zavlada načelo međuovisnosti i međuuzročnosti. A ta uska povezanost bistvovanja i djelovanja ne može se odvajati od kršćanske aksiologije. Prema tome kršćanin mora tako postupati da vrh ljestvice (spas duše) ostane — teoretski i praktički — najveća vrednota. Nema opravdanja ničiji odstup od ovog pravila.

A bezbrojni su načini kako se može povrijediti dostojanstvo čovjeka-kršćanina. Ima, recimo, i katoličkih pisaca koji brkaju apsolutna i relativna mišljenja da je umjetnički nastup, novinsko informiranje apsolutno pravo, slijedi da pojedinac ostaje izložen maltretiranju i svakovrsnom manipuliranju. Jer umjetnički nastupi i novinske vijesti postaju nekako duhovni tirani, prigode da se vrši duhovni teror. I kako se braniti? Tisak posjeduje demonsku snagu. Pred njom se pojedinac gubi, iščekava.

Vrijedno je, dakle, reći da su ta prava relativne naravi. Ako čovjek nastupa kao umjetnik ili novinar ili pisac, on mora paziti da ne dođe u sukob s pravima drugih ljudi. Informiranjem se ne smije povrijediti ničiji dobar glas, ničija čast. Kobna je pogreška izjednačiti relativna s apsolutnim pravima. Apsolutna su prava, recimo, tražiti objavljenu religiju, ispovijedati vjeru, posjedovati potrebno za uzdržavanje sebe i svojih, pravo zakonite samoobrane, slobodan izbor zvanja, sklapanje braka i tako dalje.

Načelo je jasno: ni pojedinac bez društva, ni društvo bez pojedinca. Sudbinski su povezani. Žive i djeluju u međuovisnosti i međuuzročnosti. Društvo djeluje na pojedinca, pojedinac na društvo. Ali netko ipak ima prioritet. Taj prioritet je na strani pojedinačnih prava i dužnosti. Društvo ne smije uništiti pojedinačna prava, pojedinac ne smije od društva tražiti samo prava a ne vršiti dužnosti. Netom spomenemo PRAVO s njim je povezana i korelatna dužnost. Pogreška je tako naglašavati de-

⁵ J. K. u članku: *Metafizika bračne ljubavi*, BS, 1966, br. 2, str. 393—404; vidi isto mj. 1968, br. 2, str. 210—222.

⁶ J. K., *Katolička društvena nauka*, Zagreb, 1971, br. 24; 41 b, e; 42; 88 itd.

fekte individualizma da se dobije dojam kao da totalitarizam ili komunitarizam nema defekata.

Može li se uopće govoriti o prvenstvu pojedinca nad društvom? Može i mora. Štoga nastaje u vremenu i egzistira u vremenu podložno je nekom redu. Genetički je očito da je pojedinac prvi. Ali i aksiološki i finalistički, jer nije pojedinac radi društva, nego društvo radi pojedinca. Nešto može biti genetički prije, ali po dostojanstvu ostati podređeno. Ovulum i sperma su prije, ali gotova jedinka je časnija, savršenija. Prije su opeke, kuća je časnije.

Kada se radi o čovjeku, dostojanstvo mu je inherentno. On se ne može odreći svojih prirodnih prava koliko se odnose na biti — ne biti čovjeka i kršćanina. Jer ga prije svega vežu dužnosti prema Nekomu o kojemu se osjeća ovisan, komu je podložan.

2. Prioritet pojedinca prema Sv. pismu

Kao polazna točka u traženju ove istine u Sv. pismu neka nam posluži naglašena cijena jedne duše, duše svakog i pojedinog čovjeka (Mt 16, 26). U sukobu interesa duše, s bilo kojim faktorom ili vrednotom, spas duše uživa prioritet. Ni čitav se svijet ne može mjeriti s vrijednošću jedne duše, jer svijet bez duše nije zamišljen u perspektivi vječne sreće. Svaki je čovjek pojedinačno pozvan u život vječni (Iv 14, 2). Za taj cilj čovjek mora sve pregoriti, ostaviti (Mt 19, 29). Ni čovječje tijelo nema vrijednosti ako se uzme komparativno, u usporedbi s vrijednošću vječnog života (Mt 5, 29—30). Široka Pavlova duša, otvorena prema bezgraničnim horizontima, smatrala je čitav svijet bezvrijednim (Fil 3, 8), a voljela je nekako promatrati Krista kao da je za nju, upravo za nju, podnio muku križa (Gal 2, 20). Ovo »za mene« ne zvuči egoistički, ne, to je znak osobne svijesti pred dokazima Kristove ljubavi prema svakoj i pojedinoj duši.

Čovječji preporod na krštenju je eminentno osobni događaj. Čovjek postaje sudionikom u božanskoj naravi (2 Pet 1, 4). On stječe osobno pravo da Boga zove svojim ocem (Rim 8, 15), da osobno baštini nebesku domovinu (Ef 2, 19). Taj mu osobni poziv daje i osobna prava, tj. da mu nitko ne smeta na putu k ostvarenju tog poziva. Tako svaki pojedinac stječe slobodu u Kristu, da ne bude ničiji rob (Gal 4, 31; Rim 8, 21). Kada je sv. Pavao osjetio Kristov pečat na sebi, rane, smatrao se čovjekom drugog svijeta, pa nije želio da mu itko u bilo čemu dosađuje (Gal 6, 17).

Dužnost preporoda tereti svakog pojedinca (Iv 3, 5). Tko se osobno ne preporodi u duhu, neće u nebo. Osobni je preporod uvjet osobnog spašenja. Kristov je moral doista moral novog čovjeka, ali taj čovjek mora u svom osobnom svijetu dokazati plodonosnost bratstva u Kristu i s Kristom. To znači da svaki pojedinac, na svom mjestu, u svojoj službi mora dokazati kršćansku »novost«. Novozavjetni je moral uistinu pojedinčev moral, moral osobne odgovornosti za dobro i za zlo.⁷ Kršćanin mora

⁷ G. Spieq, *Theol. mor. du N. T.*, 1965, sv. II, str. 750 s bilješkama.

prije svega stati na svoje vlastite noge, okrenuti se prema sebi i kao zasebni individuum otvoriti se prema drugomu, ali uvijek s punom svijješću osobne odgovornosti i vrijednosti.

Na to su zaboravili mnogi ekstremisti, osobito u primjeni one jednostrane definicije čovjeka da je on »biće-za-drugoga«. Uzmimo primjer tzv. »prečiste ljubavi«. Fenelon je naučavao da ljubav mora biti čista od svakog osobnog obzira (Denz 2323). To je mišljenje protivno novozavjetnom moralu. Pozvani smo da osobno zadobijemo velike stvari, pa da se u tu svrhu odrečemo malih (Iv 12, 25; Mk 10, 28—30; Lk 18, 29—30). Velika je ljubav prema bližnjemu, ali mjerilo joj je ljubav prema sebi (Mk 12, 31). Naš odnos prema drugomu mjeri se prema odnosu čovjeka prema sebi (Mt 7, 12). Čuvaj se grijeha da na sebe ne navališ razne mevolje (Ef 5, 28; I Tim 6, 10; Lk 14, 7—11; I Pet 3, 10; III Iv. 2; I Tim 5, 23; 4, 18). Bog će dati svakomu prema njegovim djelima (Mt 16, 27) i »svaki će od nas dati Bogu račun sam za sebe« (Rim 14, 12).

Tako govori glas zdrave prirode. Svaki je čovjek zasebno biće. Sudbina mu se nalazi u njegovim rukama. Poziv u vječnost ovisi o njegovu osobnom zalaganju. Bog ne će gledati u prvom redu društvo. Pozivom na društvo nitko se ne će spasiti, ako ne zavrijedi spasenje pozivom na osobnu vrijednost. Društvo pomaže i odmaže, u društvu se čovjek pokazuje društveno ispravnim ili ne, ali osobna odgovornost i samoodređenje ostaju. Ako cijeniimo čovjeka zbog njegova altruizma, to se opet vraća čovjeku kao pojedincu u obliku nagrade, osobne nagrade. I tako je čovjek početak i svrha svih kretanja ili svega zbivanja oko sebe samoga.

Reći ćeš: pa to je prirodno. Da, ali je neprirodno da se čovječja vrijednost tako baca van čovjeka, da se čovjek tako čini ovisnim o društvu da se malo ili ništa ne naglašavaju njegova osobna odgovornost, vrijednost, nagrade ili kazne. Ontički i finalistički, čovjek je kao pojedinac prije društva, prije zajednice. Ako mu zajednica odmaže na putu k Bogu, neka on gleda na svoje spasenje, jer je njegova vječna sreća najvrednija.

3. Crkva naučava posve isto

U svakom se Crkvenom dokumentu ta istina na izravan ili na neizravan način naglašuje. Časniji je čovjek nego država, nego bilo koje društvo. Zbog toga čovjeku kao pojedincu pripada pravo, i to prirodno pravo, da čuva svoj život, svoj integritet, da posjeduje sredstva za to sačuvanje, kao što su prirodna prava. Ta je prava čovjek pojedinac primio prije nego se formirala ijedna država (Denz 3265).

To će ponoviti Pijo XI u QA br. 45. Čovjek pojedinac u pitanju svojine nastupa kao prvi nosilac prava posjedovanja, nosilac prava raspolaganja posjedom za sebe i za svoje, a istom poslije toga dolaze u obzir šira društva. Drugi vatikanski sabor usvojit će nauku doslovce te će je izraziti u lapidarnoj izreci: »Čovječja je osoba počelo, subjekt i svrha svih društvenih ustanova i takva mora biti« (GS br. 25). Na taj način Crkva odbija sva tumačenja u pravcu Platona, Morusa, Fichtea, Hegela, te raznih oblika totalitarizma, sociologizma, pretjeranog komunitarizma, jer se u svim takvim teorijama pokušava mitizirati društvo; kršćanska pak

antropologija zastupa zdravi personalizam. Taj uključuje osnovnu istinu da, u sukobu čovjekovih prava i dužnosti u odnosu na društvo, čovječja prava vertikalne dimenzije imaju prednost.

Netko bi mislio da Crkva želi teoretizirati. Nipošto. Ona želi iznositi životne istine. Ako se daje prednost čovjekovoj osobi, posve je logično da se mora štiti njezina zakonita sloboda, da joj se moraju priznati njezina osnovna prava, da mora primati odgovarajuću nadnicu itd. Ako, naprotiv, damo prioritet društvu ili zajednici, pojedinac će se bespomoćno predati u ruke nadležnih smatrajući da mu je jedini životni poziv slijepo ići za nametnutim vodstvom.

Ta istina ima dalekosežnih zaključaka. Predstavnik društva ili države nikada ne smije doći u sukob s pravima čovječje osobe, niti pojedincu onemogućavati vršenje njegovih osnovnih dužnosti. A to vrijedi i za pojedine nacije koje su kao »produženi individuum«. I nacije posjeduju svoj nacionalni individualitet, svoju kulturu, jezik, običaje, pjesmu, religiju, a nadasve neki zajednički duh, što se naziva i genij. Ta su dobra srasla s nacijom. Ona se u njima afirmira, razvija, dokazuje svoju vrijednost.

4. Filozofsko-teološko stajalište

Ima ih koji misao o čovjeku kao »biću u sebi i za sebe« smatraju plodom helenističke kulture. Rekao bih radije da je tako zamišljen pojedinac, svjesni JA svih pokoljenja, svih kultura. Svijest otkriva svakom čovjeku da je on prije svega svjesni JA, različit od drugih, nosilac osobne odgovornosti. Sve što god se o čovjeku govori mora na kraju završiti u osobnom JA. Koliko god taj JA bio otvoren prema drugom, uvijek se i ta otvorenost utapa u JA koji je otvoren.

Pravo govoreći, čovjek je prije svega »biće-od-drugoga«, i to mu porijeklo nameće usmjerenje »prema drugomu«, a u prvom redu »prema Bogu«. Priznati se stvorenjem znači priznati se »od Drugoga«, i taj proces prolazi kroz »biti u sebi« tako da čovjek ne može ostvariti u punini svoje »biti u sebi« ako se pravilno ne otvori »prema drugomu«, tj. prema Bogu i bližnjemu u Bogu. Ako želimo da naš način izražavanja bude potpun, ne smijemo pojmovno čovjeka izolirati ni jednostrano zatvarati u bilo koji okvir, jer je on po naravi triangularno strukturiran. Svaki se čovjek razvija na relaciji JA—BLIŽNJI—BOG u trajnom kolanju životnih snaga i vrednota, u neprekidnom stvaralačkom elanu.

Tim procesom čovjek počinje svoje novo kršćansko bistvo. Nitko nas ne pita pristajemo li ili ne, po prirodi smo žrtve defektibiliteta što baštinito od praiskonske katastrofe, od pragrijeha. Naprotiv, novo kršćansko bistvo, novost kršćanskog života dolazi u nas samo uz naš pristanak, uz naše HOĆU. Svaki kršćanin mora usvojiti plodove muke Kristove kao svoje osobno dobro i založiti se tako da ga nikakva pripadnost ne će spasiti ako nije uvjetovana uz njegovo osobno zalaganje. Kratko rečeno: podložni smo defektibilitetu i bez našeg pristanka, ali misterij se spašenja u nama ne odvija bez našeg pristanka.⁸

⁸ Sv. Toma, IV CG, pogl. 55. pri kraju.

I s tog se stajališta može lako iskriviti Drugi vatikanski. On posve logično traži da se nadvlada individualistička etika (GS br. 30), ali na početku, u centar i na kraj svih zbivanja stavlja čovječju osobnost (GS br. 25) koju treba poštovati (GS br. 27). I ta se osobnost pravilno razvija i afirmira u prikladnom uklapanju u društvo, od kojega i opet osoba ima koristi, jer vrijednost osobnosti je elemenat zajedničkog dobra (ist. mj. br. 25—26). Vrlo je naivno isticati prednosti bilo pojedinca bilo društva, mnogo je važnije pravilno usklađivati odnos pojedinca prema društvu, odnosno pravilno uspostavljati međuovisnost i međuzročnost (GS br. 25) između pojedinca i društva.

Kako prosuditi pisanja nekih teoloških pisaca kojima je na Drugom vatikanskom saboru kršćanska moralka jednostavno *socijalna moralka*, i da je moralni proces jednostavno *socijalni fenomen*? Je li to proces koji je plod društvenog stvaralaštva?⁹ Naglašavana solidarnost prema društvu ne znači utapanje u društvu. A otvaranje prema društvu, ili socijalna čovječja dimenzija, nije tekovina Drugog vatikanskog sabora. Opstojala je otkad postoji kršćanstvo, još više: otkad je Bog progovorio ljudima.

Nije istina da je Koncil stavio u centar moralke i obitelji ljubav, nego je istina da je Koncil i ljubav i druge aktivnosti sveo na dublji nazivnik, npr. na objektivni red morala (IM br. 6), na ljudsku narav (GS br. 14; 16). Bračna ljubav i čista obiteljska struktura usmjerene su prema stvaralaštvu ljubavi (GS br. 50). To se stvaralaštvo ne smije shvatiti samo u biološkom prostoru, to je stvaralaštvo okrenuto prema svemu što doprinosi stvarnoj punini života. Ljubav je samo jedan, vrlo nediferencirani, počesto patvoreni faktor i to promjenljive naravi. Ljubav traži više vodstvo, viši kriterij vrednovanja, jer sama po sebi ne predstavlja najvišu objektivnu vrednotu života, osim koliko je shvaćena posve integralno i prenesena preko prostora i vremena (kršćanska ljubav).

Treba li se sjetiti osnovne istine da društvo ne posjeduje vlastitu samostojnu opstojnost? Netom čovjek dođe do doba razuma mogao bi živjeti sam, ali društvo bez pojedinca ne može se niti zamisliti. Društvo predstavlja neki red ili poredanost, zbilju relativne naravi, dakle nešto pripadno, dodatno. U društvu čovjek ostaje uvijek kao zaseban subjekt sa svim neotuđivim pravima i dužnostima. Čovjek kao zasebna osoba po svojoj prirodi prethodi društvu, nadvisuje društvo, i nosilac je odgovornosti ne koliko je član društva, nego je član društva koliko je nosilac odgovornosti. Društvo se formira u vidu čovječje životne punine. Nije čovjek radi društva, ni radi države, ni radi Crkve.¹⁰

Nije li svakomu jasno da najprije opstoji kao JA, a onda kao JA — ti, on; društvo? Nikada, ni mišlju ni osjećajem, čovjek ne izlazi tako izvan sebe da se ne bi refleksivno vratio na sebe i na svoj JA. To je temeljni zakon ljudske psihe i života. Jer kao takav trpi, veseli se, razvija se, usrećuje. Vraćajući se na sebe i u sebe konstatira da i drugi imaju ljudsku narav kao i on, pa se u njemu spontano rađa osjećaj solidarnosti. Dru-

⁹ J.—Y. Calvez, *Morale, histoire et société*, u knjizi *Morale hum. morale chretienne*, 1966, str. 84—85.

¹⁰ Citate Pija XII vidi npr. u J. B. Tse, *Perfectio christiana et soc. christiana iuxta magisterium Pii XII*, Rim 1963, str. 127 sl.

štvenost, komunitarnost i solidarnost nastaju u drugoj fazi čovječje svijesti, na povratku čovjeka u svoj JA. Na taj način od čovjeka na zemlji sve počinje i u njemu sve svršava. On je centar svemira. Odgovoran za svijet koliko se u njemu može protegnuti radius njegova djelovanja. Nikada ne ulazi u društvo tako da bi mogao opravdano zanijekati ili opozvati svoju ovisnost o Stvoritelju. Čovjekovo »od drugoga« uvjet je čovječje otvorenosti »prema drugomu«. Otvorenost prema transcenden- ciji je uvjet i mjerilo njegove otvorenosti prema drugomu, prema dru- štvu.

Tko zamišlja čovjeka prije svega i poglavito kao »biće-za-drugoga«, ili mu psihologija i filozofija slabo pristaju, ili se upušta u govornišтво i pjesnikovanje. Još više: taj prenosi trinitarne refleksije na ljudske od- nose. A čovjek nije i ne će nikada biti u svojoj biti »biće za drugog čovjeka« nego »biće za Boga«, pa će se iz te usmjerenosti okretati prema drugom čovjeku te će se za nj i žrtvovati.¹¹

5. Socijalna dimenzija

Jednostavna činjenica: čovjek-radnik radi, istina je, ali prvotno ide za tim da mu se plod rada vrati u obliku sredstava za izdržavanje sebe i svojih (Lav XIII u RN br. 4; 9). I obitelj za koju radi kao da je pro- tegnuće njegove osobe, njegovo usavršenje, dokaz njegove punine.

Uvijek će biti teško izreći pravilan odnos pojedinca prema društvu. Ana- liza pojmova vodi nas do zaključka da čovjek-vlasnik kao pojedina osoba nosi sa sobom dužnost obzira prema društvu, da u granicama objektiv- nog morala i druge učini dionicima tih svojih dobara. Ona apsolutna i relativna prava što čovjek prima od prirode idu za tim da se čovjek kao osoba afirmira i nekako »ostvari« u pravilnim društvenim odnosima.

Odnos JA—društvo uvijek će biti izložen nekoj napetosti, dijalektici. Jer čovjek u sebi nosi klice egoizma koje mu onemogućuju da se lako uklopi u društvo. Tko će riješiti tu dijalektiku? Zar društvene strukture? Zar demon organizacija raznih vrsta? Ne, i opet u prvom redu svaki po- jedinac. Neka paralizira egoističke tendencije i dijalektika će otupiti. Neka se oboruža etičkim vrijednostima, recimo razumijevanjem i podno- šenjem drugoga, i napetosti će nestati, ili će se umanjiti.

Moraliziram? A tko ne moralizira? Onaj koji odbija od sebe svako mo- raliziranje i sam moralizira, jer zastupa moral moralne nezainteresira- nosti, apstraktnosti ili indiferentizma. Svima mora biti očito: na dnu problema svih društvenih problema leži problem osobne vrijednosti koja u društvenim odnosima nalazi samo pomagalo ili odmagalo svojoj puni- ni, ali bi bilo ispod časti reći čovjeku da je jednostavan produkt društve- ne sredine, kotačić u njegovu stroju.

Hoće li čovjek ikada steći onu »generičku bit«? Da njegovi posebni in- teresi postanu zajednički, a oni zajednički da postanu njegovi? Uvjeren sam da je to pretjerani optimizam, jer uvijek će masa ići putem lakšeg otpora. Čovjek mora puno raditi oko toga da uskladi svoje težnje, svoja

¹¹ J. K. Katolička društvena nauka, Zagreb 1971, br. 3; 37; 101; 159.

prava i dužnosti s težnjama, pravima i dužnostima drugih. Tu pedagogija ima riječ, osobito onaj dio o samoodgoju. Čovjek je toliko bijedan, da ne uspijeva ni živjeti u društvu bez napora. Kad će čovjek brisati granice između sebe i drugih, sebe i društva? Nikada. Uostalom, sebe bi utopio u anonimat. Zbog toga je pravilan zaključak u prilog etičkoj čovječjoj dimenziji. Socijalno pitanje svodi se kao na najmjerodavniji forum: na čovječje samoodređenje, na njegovo HOĆU ili NE ĆU.

Spomenimo vršenje dužnosti. Pojedinaac vrši dužnosti prema drugom čovjeku, prema društvu. Društvo mu vraća s visokim kamatama. Ako su i drugi radili za društvo, vršili dužnosti prema društvu, društvo se razvilo tako da svi pojedinci mogu od toga crpiti koristi. Na taj način to kolanje snaga, ta komunikacija plodova i opet ide na dobro pojedinca.

6. Zaključak

Govorimo o doživljajnoj etici. Gubimo se kad nastojimo ono što je živo i životno izreći u suhim kategorijama. U pitanju odnosa pojedinca prema društvu dva su grebena: skrajni osobni individualizam i skrajna društvena socijalizacija. Jednom i drugom ekstremu treba dignuti oštrice, umanjiti pretjeranosti. A čovjek je uvijek sklon pretjerivanju. Zbog toga i griješi. Teška mu je sinteza i harmonija. Sklon je partikularizmima i unilateralnosti. Veseli se kontrastima, jer ga izazivaju, privlače njegovu pažnju. Voli i neki rizik.

Idući tim putem unilateralnosti neki tvrde da se kršćanstvo odnosi prema marksizmu kao što se ono što je *osobno* odnosi prema onomu što je *društveno* i zajedničko. To je kriva usporedba. Kršćanstvo odbija individualizam, a brani zakoniti personalizam ili, bolje, prava čovječje osobnosti — kojih nema bez korelatnih dužnosti. U ime tih prava i dužnosti treba reći da nema pravilne osobnosti bez uklapanja u društvo. A i za marksizam vrijedi napomena da, naglašujući društvenost, želi dati čovjeku (ne onom apstraktnom nego konkretnom čovjeku) sve što mu pripada, te da će istom tada društvo za njega biti privlačno, zanimljivo i korisno.

Marx se borio protiv kapitalističkog individualizma, protiv protestantskih liberala. Kršćanstvo se bori protiv nesvjesnog i pretjeranog umasovljivanja, jer pri tome čovjek gubi svoju samostojnost, umanjuje se njegovo stvaralaštvo. Nikakvo čudo da i na strani marksista i na strani kršćanstva nastane po koja pretjeranost. Neki uzmu rep kao glavu i obratno; neki elemente iz središta prebace na kraj, a one s kraja u središte. I nastane neravnovesje. Recimo da je pretjeranost u pretjeranu naglasku, u povjesnoj uvjetovanosti, u tonu. Filozofija zdravog mišljenja nosi u sebi klice sporazuma za sve ljude.

Metodička razlika može opstojati. Marx promatra samo konkretna društva. On postupa induktivno. Želi otkriti istinu u stvarima, u zbilji života. Kao što ovo ili ono društvo stvara sebe, slično treba stvarati i istinu o njemu. Ali u društvu ima i općih fenomena, ima mnogo konstanta ili determiniranih stavova. Te će pojave uvijek služiti kao osnova da

se o društvu govori kao o nečemu što ima zajedničkih komponenata, te će uvijek biti opravdana i neka općenita nauka o društvu.

Kršćanstvo ne može nigdje i nikada postupati samo i prvotno po induktivnoj metodi. Kršćanstvo nije nastalo na bazi nekog plebiscita. Ono je doneseno u svijet kao Radosna Vijest spasenja. Osnovne i izvedene pozicije su tu. Ti ih možeš prihvatiti ili ne, ali one su u svojim osnovnim formulacijama određene. To je evanđelje, Crkva.

Ali svi se ljudi mogu naći zajedno. Zajednička im je ljudska narav. Zajedničke su im osnovne aspiracije prema pravednosti, osnovnoj jednakosti, međusobnom solidarizmu. Ono što se izvodi iz naravne strukturiranosti, to jest iz osnovnih bioloških-fizičkih-psihičkih zakona predstavlja platformu za dijalog svih ljudi. I uvijek ima više faktora koji će na tom prostoru ljude spajati nego razjedinjavati. Ako skup tih osnovnih zasada nazovemo prirodnim moralnim zakonom, reći ćemo da je taj zakon toliko dubok i snažan, jasan i apodiktičan, u isto vrijeme određen i podložan raznolikoj aplikaciji tako da za otklanjanje nesporazuma treba jedno: dati prvo mjesto logosu-mišljenju, ali i etičko-moralnom vrednovanju.

Tko sumnja u razum sumnja i u razumijevanje, a tko se odriče etičkog vrednovanja odriče se i konkretnog sporazuma. Teško je biti čovjekom, osobom, još teže takvoj osobi da se pravilno uklopi u društvo te se kao osoba ne utopi u društvu, nego u njemu nađe priliku da stvara i sebe i društvo.